Eerste Kamer der Staten-Generaal

1

Vergaderjaar 2014–2015

33 659 Wijziging van de Wet gemeenschappelijke regelingen en enkele andere wetten in verband met de afschaffing van de plusregio's

K BRIEF VAN DE MINISTERS VAN BINNENLANDSE ZAKEN EN KONINKRIJKSRELATIES EN VAN ECONOMISCHE ZAKEN EN VAN DE MINISTER EN STAATSSECRETARIS VAN INFRASTRUCTUUR EN MILIEU

Aan de Voorzitter van de Eerste Kamer der Staten-Generaal

Den Haag, 26 juni 2015

In de Miljoenennota 2015 en de brief *Werken aan groei* heeft het kabinet een Agenda Stad aangekondigd om de groei, leefbaarheid en innovatie in Nederlandse steden te versterken. Met deze brief informeren wij uw Kamer over de voortgang van Agenda Stad. Deze brief is opgesteld na intensief samenspel met steden, maatschappelijke partijen, ondernemers en kennisinstellingen. Op basis van dit samenspel onderschrijft het kabinet de belangrijke rol van steden voor de concurrentiekracht van Nederland en stelt het een aantal uitgangspunten vast voor de verdere samenwerking met steden en andere partijen voor opgaven waar steden zich mee geconfronteerd zien. In de brief is een aantal voorbeelden opgenomen van ambities en proposities die steden hebben aangedragen om de verdere samenwerking op aan te gaan. Tenslotte geeft het kabinet aan welke vervolgstappen worden gezet en hoe de totstandkoming van City Deals kan bijdragen aan het versterken van groei, leefbaarheid en innovatie in Nederlandse steden.

Het kabinet geeft hiermee tevens invulling aan toezeggingen aan de Eerste en Tweede Kamer: naar aanleiding van de motie van het lid van de Eerste Kamer Meijer (SP) om een Agenda Stad te ontwikkelen, waarin de visie met betrekking tot verschillende aspecten van grootstedelijke agglomeraties wordt meegenomen[1]; en de motie om voorbeelden uit het buitenland mee te nemen bij het opstellen van Agenda Stad[2].

Uw Kamer wordt gelijktijdig in een aparte brief geïnformeerd over de inzet van het Nederlandse EU-voorzitterschap voor steden. In beide brieven wordt aangegeven hoe de twee agenda's elkaar aanvullen.

[1] EK 33 659, behandeling wetsvoorstel afschaffing Wgr plusregio's op 16 december 2014.
[2] Handelingen TK 2014–2015, nr. 3, Begroting Binnenlandse Zaken 2015.

kst-33659-K
ISSN 0921 - 7371
's-Gravenhage 2015

Mondiale verstedelijking en de positie van Nederland

Steden als magneten van bevolking en bedrijvigheid

De aanleiding voor Agenda Stad volgt uit de belangrijke rol die steden spelen in de ontwikkeling van de economie en de groei van de werkgelegenheid. Internationale organisaties als de OESO en de Wereldbank concluderen dat er een wereldwijde trend is van concentratie van bevolking en economische activiteit in steden, en van toenemende concurrentie tussen stedelijke regio's[3]. De arbeidsproductiviteit ligt in steden hoger dan daarbuiten door onder meer een omvangrijke afzetmarkt, een divers aanbod van specialisten en mogelijkheden voor kennisdeling. Daarnaast concentreren hoger opgeleiden zich in toenemende mate in steden. CPB en PBL duiden deze drijvende mechanismen van stedelijk-economische ontwikkeling als *sharing, matching, learning* en *sorting*.

Ook in Nederlandse steden zien we een hogere productiviteit als gevolg van de positieve effecten van een stedelijke omgeving[4]. Stedelijkheid op zichzelf is echter geen gegarandeerd recept voor succes; groeipaden van steden laten zich moeilijk voorspellen en beperkt sturen. Wel is duidelijk dat het belang van een aantrekkelijk vestigingsklimaat groeit. Zo is het culturele kapitaal van steden een belangrijke factor voor een welvarende en leefbare stad[5].

Goede positie niet vanzelfsprekend

De meeste steden in Nederland hebben een uitstekende uitgangspositie wat betreft concurrentiekracht, innovatievermogen en leefbaarheid[6]. De goede uitgangspositie van Nederlandse steden is echter niet vanzelfsprekend[7]. Veel grote steden in andere delen van Europa groeien harder dan in Nederland. Nieuwe technologische doorbraken kunnen een ingrijpend effect hebben op stedelijke ontwikkeling. Bovendien staan steden voor grote opgaven als klimaatverandering, energietransitie of sociale samenhang. Het kabinet onderstreept dan ook het advies van de

---

[3] OESO (2014): *Territorial Review of The Netherlands*; OESO (2015): *What cities make work*; Wereldbank (2009): *Reshaping Economic Geography*; Wereldbank (2015): *Urban Development Overview*.

[4] CPB en PBL geven als bandbreedte voor agglomeratie-effect aan: een 2–10% hogere productiviteit bij een verdubbeling van omvang van de stad. AWTI signaleert in haar rapport *Regionale hotspots Broedplaatsen voor innovatie* (2014) dat zich *urban hotspots* in steden ontwikkelen waar innovatie en werkgelegenheid zich concentreert.

[5] Raad van Cultuur (2014): *De Cultuurverkenning*; stedenatlas 2015.

[6] Zo scoren Amsterdam (4) en Rotterdam (5) hoog in de *Sustainable Cities Index* van Arcadis (2015) die ingaat op zowel economische prestaties, leefbaarheid en milieuprestaties van 50 wereldsteden. In de wereldwijde *Quality of Living Index* van Mercer (2015) staat Amsterdam op een 11[e] plaats. De regio's Eindhoven (9) en Amsterdam (10) behoren tot succesvolste ICT hubs van Europa, volgens de *EU-Atlas of ICT hubs* (EC, 2014).

[7] De OESO geeft in haar *Territorial Review of the Netherlands* weer dat productiviteitsgroei in de grootste Nederlandse *functional urban areas* achterblijft bij steden in andere landen. Het CPB nuanceert deze conclusie als gecorrigeerd wordt voor het hoge welvaartsniveau van Nederland en voor de gasopbrengsten. Het PBL presenteerde tijdens de werkconferentie Agenda Stad analyses waaruit blijkt dat Nederlandse steden met name koplopers zijn in werkgelegenheidsgroei en niet in productiviteitsgroei. TNO (2014) toont in haar *Randstadmonitor* dat de Randstad een economische ontwikkeling laat zien die achterblijft bij die van andere grootstedelijke regio's in noordwest Europa. En in haar studie *De vallei des doods voor eco-innovatie in Nederland* constateert het PBL (2015) dat startende innovatieve bedrijven die vaak voor vernieuwing en groei zorgen, in Nederland door financieringsproblemen relatief vaak stranden voordat zij de markt op kunnen gaan. Ook het ondernemerschap in Nederland blijft achter, concludeert de Erasmus Universiteit op basis van World Economic Forum (2015) *The Leveraging Entrepreneurial Ambition and Innovation Report 2014–2015*.

Denktank Agenda Stad dat het ontwikkelingstempo omhoog moet, en noodzakelijke transities versneld moeten worden om niet achterop te raken.

Kansen voor Nederland

Nederlandse steden hebben door hun onderlinge nabijheid en verbondenheid in een polycentrische netwerkstructuur[8] de kwaliteit om te kunnen concurreren met andere grotere stedelijke regio's[9]. Daarvoor is wel nodig dat steden elkaars kracht benutten op basis van synergie en complementariteit, waarmee de beperkte agglomeratiekracht van onze relatief kleine steden wordt aangevuld met netwerkkracht[10]. Er liggen kansen om het groeipotentieel van steden verder te benutten door ruimte voor maatwerk te realiseren. Verder liggen er voor de overheid met name kansen in het realiseren van goede randvoorwaarden voor de economische ontwikkeling van de steden. Zo zien CPB en PBL ruimtelijke ordening, onderwijs en woningmarkt als veelbelovende aangrijpingspunten om de agglomeratiekracht van het Nederlandse stedennetwerk te vergroten.

Daarnaast kunnen steden door de concentratie van broedplaatsen en de mogelijkheden voor opschaling een impuls geven aan de oplossing van maatschappelijke opgaven en daarmee aan de duurzame ontwikkeling van ons land alsmede de verbetering van de leefbaarheid. Door hierin voorop te lopen kunnen oplossingen die in Nederlandse steden worden ontwikkeld, een omvangrijke marktpotentie benutten die zich aandient door de wereldwijde exponentiële groei van steden, zoals onder andere door de Wereldbank becijferd[11]. De Denktank Agenda Stad ziet kansen op tenminste de volgende domeinen: slim en duurzaam stedelijk vervoer, gezonde en groene steden, stedelijke energietransitie, stedelijke klimaatadaptatie, en toepassing van data en slimme technologie in steden. Nederland heeft hiermee een kans in handen zich in de wereld te profileren als Sustainable Urban Delta.

Uitgangspunten voor een krachtig stedennetwerk

Op basis van proposities van steden, interactie met maatschappelijke partijen en adviezen van planbureaus en adviesraden hanteert het kabinet een viertal uitgangspunten voor Agenda Stad: versterken van het stedennetwerk, inzetten op adaptief vermogen en innovatie, ruimte scheppen voor maatwerk en experimenten en samenwerking op basis van gedeelde ambities.

Versterken van het stedennetwerk

Het kabinet heeft de ambitie om de concurrentiekracht van het Nederlandse stedennetwerk te versterken en Nederland in de wereldtop te houden. De agenda richt zich daarbij niet enkel op de Randstad of de grote steden, maar op de versterking van het hele polycentrische stedelijke netwerk van Nederland in onderlinge samenhang, door het benutten van elkaars complementariteit en een goede verbinding tussen stad en ommeland.

---

[8] Regioplan/Tordoir (2015): *Veranderende geografie van Nederland* laat zien dat pendelrelaties, bedrijfsrelaties en kennisrelaties tussen stedelijke regio's toenemen. Daarnaast blijkt dat er groepen steden met verschillende snelheden ontstaan.

[9] Rli (2014): *De toekomst van de stad*, Denktank Agenda Stad (2015): *Sterke stedelijke netwerken*.

[10] Universiteit Utrecht, TU/Delft, PBL, Platform31 (2015): *De concurrentiepositie van Nederlandse steden. Van agglomeratiekracht naar netwerkkracht*.

[11] De Wereldbank berekende dat er de komende 20 tot 30 jaar 30 tot 50 biljoen dollar geïnvesteerd zal worden in stedelijke infrastructuur.

De agenda beperkt zich ook niet alleen tot een economische aanpak. Een concurrerend stedennetwerk vraagt namelijk om het in samenhang versterken van groei, leefbaarheid en innovatie. Het groeipotentieel en concurrentievermogen van steden hangt samen met de leefbaarheid in steden als belangrijke vestigingsfactor voor bedrijven en kenniswerkers. Innovatie is de sleutel om de aan leefbaarheid verbonden maatschappelijke uitdagingen aan te gaan. Onze ervaringen op het gebied van bijvoorbeeld luchtkwaliteit, geluidshinder, circulaire economie, slimme mobiliteit en klimaatadaptatie kunnen hier een rol spelen. Naast technologische innovatie, is daarbij het sociale en bestuurlijke innovatievermogen van steden van grote betekenis[12].

Het kabinet constateert dat beleid en investeringen die tegen autonome economische ontwikkelingen in gaan ineffectief zijn; zij helpen de Nederlandse economie als geheel niet verder. De partners in Agenda Stad zoeken aansluiting bij waar energie en potentieel in het stedennetwerk zit. De planbureaus hebben dit getypeerd als *«Go with the flow»*. De consequentie is dat verschillen in groeisnelheden en economisch profielen tussen steden en regios onvermijdelijk zijn.

Inzetten op adaptief vermogen en innovatie

Om concurrerend te blijven is het belangrijk om het adaptief en innovatief vermogen van steden verder te vergroten[13]. Steden moeten gelet op de economische en maatschappelijke dynamiek sneller kunnen inspelen op nieuwe ontwikkelingen, zoals de opkomst van de deeleconomie, de terugkeer van de maakindustrie of de ingrijpende invloed van doorbraaktechnologie op stedelijke ontwikkeling[14]. Nederland kan in proeftuinen *(urban living labs)* nieuwe oplossingen ontwikkelen voor de uitdagingen waar steden wereldwijd voor staan en deze internationaal vermarkten. Voorkomen moet worden dat in iedere stad het wiel opnieuw wordt uitgevonden en innovaties in kleine experimenten blijven steken.

Ruimte scheppen voor maatwerk (Experimentenwet)

Om bestaand potentieel te benutten en innovaties te stimuleren hebben steden ruimte nodig. Het kabinet ziet de noodzaak voor verdere flexibilisering van wetgeving en het scheppen van experimenteerruimte, waarbij geldt dat de publieke belangen en rechtsstatelijke waarden wel geborgd moeten zijn. Het kabinet werkt onder meer aan een Experimentenwet[15], waarmee een aantal gemeenten voor een specifieke periode in de gelegenheid wordt gesteld om af te kunnen wijken van wettelijke regelingen, teneinde maatschappelijke opgaven beter aan te kunnen pakken. Deze uitvraag heeft geleid tot een groot aantal voorstellen van 25 gemeenten welke deels ook samenhangen met de proposities die zijn opgesteld in het kader van Agenda Stad. De komende periode vindt een zorgvuldige beoordeling met betrokken departementen en gemeenten plaats om uit te wijzen welke initiatieven zich lenen voor het opnemen in een Experimentenwet, of op een andere manier kunnen worden opgelost. De beoogde datum van inwerkingtreding van een Experimentenwet is 1 januari 2017.

Ook met andere wetstrajecten maakt het Rijk de beweging naar flexibiliteit en maatwerk, zoals de Crisis- en Herstelwet, de nieuwe Omgevingswet, de

[12] SER (2015): *De SER-agenda voor de stad (conceptadvies)*.
[13] In lijn met advies WRR (2013) Naar een lerende economie.
[14] In het online magazine *Stad van de toekomst besturen* (BZK, 2015) laten bestuurders zien hoe ze omgaan met deze ontwikkelingen.
[15] De Experimentenwet is eerder aangekondigd in de Agenda Lokale Democratie.

decentralisaties in het ruimtelijke en sociale domein, en de *right to challenge* in de WMO. Het kabinet onderzoekt hoe transformatie van bestaande gebouwen, tijdelijke verhuurcontracten en nieuwe woonvormen zoals de wooncoöperatie kunnen bijdragen aan doorstroming en toegankelijkheid van de stedelijke woningmarkt. Met de *Start-up Delta* wordt ruimte gecreëerd voor nieuwe, innovatieve bedrijvigheid in een aantal stedelijke hubs. Middels de Retailagenda zet het kabinet in op toekomstbestendige binnensteden. Voorts verkent het kabinet in het kader van de herziening van het belastingstelsel het draagvlak voor verruiming van het gemeentelijk belastinggebied.

Samenwerking op basis van gedeelde ambities

Werkbare oplossingen komen in de netwerksamenleving steeds meer tot stand door in wisselende coalities met diverse overheden en andere partijen te werken aan gedeelde ambities[16]. Dit betekent geen eenzijdige vraag-aanbod relatie tussen steden en Rijk, maar een gezamenlijke zoektocht naar oplossingen voor complexe opgaven met private en maatschappelijke partijen. Steden zoeken bovendien naar manieren waarop ze elkaar kunnen aanvullen in plaats van beconcurreren, zoals verwoord door de G4 en G32[17]. Het motto van Agenda Stad is in de woorden van de Denktank: *«Je doet mee of niet, soms wel soms niet»*. Deze aanpak bouwt voort op vergelijkbare werkwijzen zoals toegepast in het Meerjarenprogramma Infrastructuur, Ruimte en Transport, het Nationaal Programma Rotterdam-Zuid, of de *Internationale Bau Ausstellung* in Parkstad.

Ondernemers, kennisinstellingen en maatschappelijke initiatieven spelen een cruciale rol in deze samenwerking. Regionaal vindt deze werkwijze al plaats door de groeiende rol van *Economic Boards* waarin overheden, kennisinstellingen en bedrijfsleven samen optrekken. We constateren een toenemend belang van co-creatie door overheden met bedrijven en maatschappelijke initiatieven. Agenda Stad wil dit verder versterken. Dit vergt een andere verhouding tussen overheden en stedelijke samenleving, en de ontwikkeling van nieuwe instrumenten zoals innovatiegericht inkopen, maatschappelijk aanbesteden, social impact bonds, of coöperatieve gebiedsontwikkeling.

Bestuurlijke arrangementen moeten zich op deze ontwikkeling aanpassen en flexibel zijn. Het verminderen van bestuurlijke fragmentatie kan daarbij helpen, maar uiteindelijk komt het aan op werkwijze en cultuur, de bereidheid tot samenwerking zonder daarbij daadkracht en tempo te verliezen[18]. Samenwerken op het niveau van de (stedelijke) regio wint aan belang en door heel Nederland zijn verschillende voorbeelden te vinden

---

[16] Veelal worden initiatieven door steden zelf gestart. Zo wil de burgemeester van Eindhoven Rob van Gijzel Eindhoven met Amsterdam en Twente tot de sterkste innovatieregio ter wereld maken, en voorkomen dat startende bedrijven voor financiering naar het buitenland moeten vertrekken. Het initiatief van het kabinet om te komen tot een aantal stedelijke Startup-hubs in Nederland is ook een voorbeeld van samenwerking in een netwerk waarbij ambitie, complementariteit en samenwerken en gezamenlijk naar buiten toe optrekken belangrijke kenmerken zijn.

[17] G4 (2015): *Resetting cities* (in samenwerking met Eindhoven) G32 (2015): *Nederland stedenland*.

[18] De OESO (2015) geeft in haar studie *Governing the city* aan dat stedelijke agglomeraties waar wordt samengewerkt beter presteren dan regio’s waarin dat niet het geval is.

van regionale samenwerking[19]. Dit geeft weer dat maatwerk nodig is; er is geen «mal» die op elke stedelijke regio in ons land van toepassing is[20].

De eerste resultaten van Agenda Stad

Het Rijk heeft sinds de aankondiging van Agenda Stad steden uitgenodigd om ambities en proposities te formuleren. Steden, provincies en andere stakeholders geven aan dat Agenda Stad daarmee een impuls heeft gegeven aan de onderlinge samenwerking. Dit was zichtbaar tijdens de werkconferentie Agenda Stad op 15 april 2015 met meer dan 500 vertegenwoordigers waar steden en stakeholders de onderbouwing, werkwijze en ambities voor Agenda Stad met elkaar hebben besproken. Inmiddels hebben G4, G32, VNG, het netwerk kennissteden, de metropoolregio's Amsterdam en Rotterdam-Den Haag, BrabantStad, de regio Utrecht, de Overijsselse steden, Gelrestad, Landstad Noord-Nederland, een aantal provincies en de Unie van Waterschappen, alsmede een aantal afzonderlijke steden zoals Zwolle en Nijmegen proposities ingediend voor Agenda Stad[21].

Daarnaast benut Agenda Stad de dynamiek die wordt gegenereerd door ondernemers, maatschappelijke organisaties en (actieve) bewoners in de stad. Ondernemers laten binnen of buiten het kader van Agenda Stad zien dat zij kansen zien voor het Nederlandse stedennetwerk, bijvoorbeeld door Nederland te positioneren als *Sustainable Urban Delta*, door te werken aan green deals, zoals de Green Deal Smart Energy Cities en de Green Deal laadinfrastructuur, stadslandbouwpilots en door participatie in de regiegroep en denktank Agenda Stad. De SER geeft met haar advies aan dat de sociale partners de stad als een aangrijpingspunt zien om nationale welvaartsgroei te stimuleren via de bevordering van de arbeidsinzet en het verhogen van de arbeidsproductiviteit[22]. Ook maatschappelijke partijen hebben zich uitgesproken over hun ambities, zoals een innovatiekring over circulaire stad[23]. Tevens participeren zij actief in de ontwikkeling van werkwijze en voorstellen. Vanuit partijen zoals Pakhuis de Zwijger, Kracht in NL, Greenwish, Social Enterprise NL en het Landelijk Samenwerkingsverband Actieve bewoners klinkt een duidelijke roep door aan overheden om sociale innovatie die gerealiseerd wordt door hun achterban van sociaal ondernemers, bewonersinitiatieven, buurtcoöperaties en andere stakeholders te helpen versnellen en vergroten[24].
In onderstaand tekstkader haalt het kabinet een aantal voorbeelden aan van initiatieven waar steden en andere partijen meerwaarde zien in samenwerking met het Rijk.

---

[19] Voorbeelden van regionale samenwerking zien we onder andere in de vorm van economic boards en in stedelijke samenwerkingsverbanden zoals BrabantStad, Netwerkstad Twente, Parkstad Limburg, U10 regio Utrecht, de metropoolregio's Amsterdam en Rotterdam-Den Haag, en in de regio Zwolle, waar over de grenzen van vier provincies heen wordt gewerkt. Ook Gelrestad en Landstad Noord-Nederland hebben als samenwerkingsverband voorstellen voor Agenda Stad ingediend, en de middelgrote steden verenigd in Midsize Brabant hebben gezamenlijk een visie ontwikkeld op de toekomst.

[20] Het toenemend belang van samenwerking in stedelijke regio's brengt tegelijk nieuwe vraagstukken met zich mee, bijvoorbeeld over de verhouding van grensoverschrijdende vraagstukken tot het territoriaal georganiseerde openbaar bestuur, de rol die bestuurders vervullen in horizontale samenwerkingsverbanden en de democratische legitimatie van besluitvorming.

[21] Zie voor volledig overzicht van stedenproposities www.agendastad.nl/proposities.

[22] SER (2015): *De SER-agenda voor de stad (conceptadvies)*.

[23] Innovatiekring Circulaire Stad (2015): *Het perspectief van de circulaire stad*.

[24] De LSA is van start gegaan met aansluiting van Agenda Stad bij bewonersinitiatieven in de vorm van een «BewonersAgenda Stad» (http://www.lsabewoners.nl/bewonersagenda-stad/).

De opgaven: voorbeelden uit de stedelijke praktijk

Steden, maatschappelijke initiatieven, ondernemers en andere partijen agenderen opgaven die in hun ogen voor versterking van de positie van de stad aandacht behoeven. In deze brief geeft het kabinet een aantal voorbeelden die door deze partijen zijn aangedragen en die het begin kunnen markeren van de concrete samenwerking richting City Deals. De voorbeelden zijn illustratief, gebaseerd op de proposities die tot nu toe door initiatiefnemers zijn opgebracht.

Ontwikkeling innovatiemilieus en topcampussen

De kennissteden en de G4 agenderen onder meer de noodzaak om werk te maken van stedelijke innovatiemilieus en campusontwikkeling. Zij zien science parks als succesvol in het genereren van productiviteitsgroei en arbeidsplaatsen. Acht topcampussen willen een landelijke focus op de profielen van deze internationaal toonaangevende plekken, vragen om inrichting van een investeringsfonds en een mogelijke garantstelling vanuit het Rijk voor faciliteiten die bovenop de kerntaken van universiteiten behoren. Amsterdam stelt voor om te experimenteren met het wegnemen van barrières voor het verblijf van internationaal talent. Rotterdam werkt samen met partners in de Metropoolregio Rotterdam-Den Haag aan het versterken van het innovatie- en investeringsecosysteem, onder andere middels de komst van het Cambridge Innovation Centre.

Versnelling smart city oplossingen

De G4 signaleert samen met Eindhoven een urgentie om smart city oplossingen in Nederland te versnellen door een gezamenlijke strategie op datainfrastructuur te ontwikkelen. Cybersecurity is daarin erg belangrijk. The Hague Security Delta, een samenwerkingsverband waar naast bedrijven en kennisinstellingen ook Rijk, Eindhoven, Twente en Den Haag in participeren, is op weg om de belangrijkste «cybersecurity hub» van Europa te worden. Voor acceleratie van innovaties en valorisatie zetten de stedelijke partners ondermeer in op pilotprojecten met een launching customer rol voor gemeenten en rijk, zoals integrale gebiedsbeveiliging in de Internationale Zone in Den Haag en in uitgaansgebied Stratumseind in Eindhoven. Ook andere initiatieven werken als katalysator voor smart city oplossingen. Zo wil Brabantstad een digitale dienst op het gebied van vastgoed opschalen (Woonconnect) en daarmee een impuls geven aan energiezuinige bouw, zorg aan huis, en innovatie in de bouw. Om de business case rond te krijgen is opschaling naar minimaal 100.000 woningen noodzakelijk. Ook standaardisering is van belang. Samenwerking met andere steden is dan ook een vereiste.

Slimme oplossingen voor de bereikbare stad

Stedelijke bereikbaarheid is een grote opgave. In Utrecht groeit het fietsverkeer bijvoorbeeld met vier procent per jaar. Er wordt door diverse steden gepleit voor meer aandacht voor binnenstedelijk vervoer (first and last mile). Steden als bijvoorbeeld Groningen en Zwolle zijn op zoek naar slimme oplossingen en richten zich op het maximaal benutten van OV, fietsen en wandelen. Zij wijzen bijvoorbeeld op oplossingen voor fietsbeheer en fietsparkeren bij stations of door het gebruik van P&R faciliteiten te belonen. In juni 2015 heeft een brede coalitie van 30 partijen (overheden, bedrijven, belangenorganisaties) een Green Deal ondertekend om autodelen te

stimuleren. Ook in het kader van Beter Benutten zijn vele nieuwe projecten in voorbereiding.

Voorzieningen voor een aantrekkelijke stad

Eindhoven constateert dat haar bevolkingsomvang en het daarmee gepaard gaande voorzieningenniveau geen pas houdt met het internationale economische profiel van Brainport. Wil Eindhoven in de toekomst aantrekkelijk blijven voor (internationale) kenniswerkers, dan is behoud en versterking van sport- en cultuurvoorzieningen nodig. Dit raakt ook het voorstel van negen grote steden om samen met het rijk op te trekken om de specifieke kenmerken van stedelijke regios een betere plek te geven in de landelijke culturele infrastructuur. Het gaat dan onder meer om zaken als talentontwikkeling en een betere aansluiting op en samenwerking met andere maatschappelijke domeinen en het bedrijfsleven.

Transitie gebouwde omgeving

Steden agenderen op verschillende wijze de noodzakelijke transitie van de gebouwde omgeving naar een energiezuinige, toekomstbestendige, circulaire en klimaatbestendige stad. In de Zuidvleugel doen betrokken partijen als overheden, corporaties, ontwikkelaars en maatschappelijk middenveld gezamenlijk voorstellen om binnenstedelijk bouwen te bevorderen en de kwaliteit van de leefomgeving te verbeteren. Samen met Platform 31 is Rotterdam initiatiefnemer om te komen tot een innovatieve aanpak particuliere voorraad die landelijk uit te rollen is. In Buiksloterham (Amsterdam Noord) is door 24 partijen een manifest ondertekend voor een circulaire wijk. Technieken voor het sluiten van kringlopen worden daar op kleine schaal ontwikkeld en uitgetest en door het bewezen succes nu toegepast op grotere vastgoedontwikkelingen. Via een green deal zetten steden in op meer groene daken. De Unie van Waterschappen ziet kansen om met water bij te dragen aan de vitaliteit van steden en de samenwerking op klimaatadaptatie te intensiveren. De G32 stelt voor om te komen tot een stedenakkoord stedelijke vernieuwing. Mogelijke onderdelen hiervan zijn het verbeteren van de particuliere woningvoorraad, transformatie van leegstaand vastgoed, het verduurzamen van slecht geïsoleerde woningen, het ontwikkelen van financieringsmogelijkheden voor huiseigenaren met urgente funderingsproblemen, en het bevorderen van binnenstedelijk bouwen. Het Rijk kan hier als grootste vastgoedbezitter van het land een betekenisvolle bijdrage aan leveren.

Versnelling energietransitie

Utrecht wil proeftuin zijn voor opschaling van een nieuwe laadinfrastructuur om energietransitie in haar stad te versnellen. In juni tekende een consortium met General Electric, Nederlandse installatiebureaus en de wijkonderneming Lombok een «letter of intent». Dordrecht, Rotterdam, Schiedam en Zaanstad brengen samen met enkele banken, het Rijk en andere partijen de mogelijkheden in beeld om een revolverend fonds in te richten dat huishoudens in staat stelt funderingsproblematiek in samenhang met energiebesparingsmaatregelen aan te pakken. De G4 zet in op versnelde verduurzaming van haar woningvoorraad. Energiecoöperaties zoals Grunneger Power in Groningen, Van de Bron en Zon op Garenkokerskwartier laten zien dat decentrale en particuliere energieopwekking een serieuze bijdrage leveren aan bewustwording en vergroening. De steden in de regio Rotterdam-Den Haag, de provincie Zuid-Holland, Port of

Rotterdam en diverse energiebedrijven hebben het initiatief genomen om een Warmterotonde te realiseren, waarmee bestaande warmte (industrie, haven) wordt benut en het duurzaam opwekken van energie wordt gestimuleerd.

Nijmegen heeft met tal van bedrijven, corporaties, burgerinitiatieven en kennisinstellingen het verbond Power2Nijmegen gesloten om de goede positie van de stad in de energietransitie verder te versterken. Samenwerking is aangegaan met Energy Made in Arnhem (een vergelijkbare alliantie) om deze ambitie op de schaal van het stedelijk knooppunt waar te maken (met name warmtenet en e-mobility). Ook met Apeldoorn en Ede wordt de samenwerking gezocht.

Werkgelegenheid en meedoen van achterstandsgroepen

Het is een grote uitdaging om de aanzienlijke groep inwoners met grote afstand tot de arbeidsmarkt toch kansen te bieden en mee te laten delen in het succes van de stad. De steden Eindhoven, Enschede, Leeuwarden, Utrecht en Zaanstad experimenteren onder de noemer Inclusieve Stad om de huidige arrangementen voor zorg, huisvesting, werkloosheid en bijstand efficiënter en doelmatiger in te richten. De gemeenten starten gezamenlijk met een analyse van casuïstiek en van de knelpunten in het huidige regel- en financieringssysteem, bijvoorbeeld op het gebied van schulden, doen een experiment met meer regelruimte op kleine schaal en doen op basis daarvan uiteindelijk voorstellen voor een herontwerp. Utrecht zet samen met onder andere de Rabobank met de Social Impact Factory in op het versterken van sociaal ondernemerschap om maatschappelijke doelen te realiseren. Bijvoorbeeld om mensen vanuit de bijstand te begeleiden naar werk of door meer ruimte te creëren in het inkooptraject.

Gezonde stad

Utrecht en Amsterdam hebben hoge ambities met betrekking tot gezondheid. Naast het organiseren van kennisinstellingen en bedrijven in een health campus wil Utrecht gezondheid als leidend principe in stedelijke ontwikkeling inzetten, onder andere door samen met andere partijen een toolbox gezonde verstedelijking te ontwikkelen. Amsterdam wil gezamenlijk met haar kennisinstellingen meer focus brengen op preventie, bijvoorbeeld door het organiseren van meer innovatieve prikkels voor zorgaanbieders. Ook groen wordt door de steden als belangrijk element opgevoerd.

Beslechten belemmeringen grensarbeid

In stedelijke regio's langs de landsgrenzen zoals Twente en Zuid-Limburg is potentieel om de arbeidsmarkt in regio's direct over de grens beter te benutten. Barrières in taal en cultuur, beleid en instituties en gebrekkige connectiviteit kunnen echter in de weg zitten. De regio Zuid-Limburg heeft het initiatief genomen voor living labs waarin met brede coalities van publieke en private partijen concrete oplossingen worden ontwikkeld voor de ervaren grensproblematiek op o.a. het terrein van economie en arbeidsmarkt. Deze actiegerichte benadering om knelpunten op te lossen in samenwerking met steden in de buurlanden moet tot versnelling leiden. Ook de regio Twente start een aantal pilots om werkzoekenden makkelijker naar werk te begeleiden in Duitsland, bijvoorbeeld door afspraken te maken over het aanbod van scholing, stageplaatsen en

diploma-erkenning. Voorts willen zowel Zuid-Limburg als Twente de grensoverschrijdende mobiliteit (tussen werklocaties) verbeteren.

Vervolgproces: op weg naar City Deals

City Deals

Het kabinet wil samen met steden en andere stakeholders de werkwijze van Agenda Stad concretiseren richting *City Deals*. Het kabinet verwacht dat in de komende maanden samenwerkingscoalities ontstaan op basis van prioritaire opgaven, koploperschap en betrokkenheid van bedrijven, kennisinstellingen en maatschappelijke initiatieven. Deze coalities richten zich op de totstandkoming van innovatieve oplossingen in de vorm van *City Deals*. Hiermee bouwt het kabinet voort op de aanbevelingen van de Denktank, en de werkwijze zoals deze zich ontwikkelt bij G4 en G32. De werkwijze met *City Deals* in het Verenigd Koninkrijk en de aanpak in Nederland met de *Green Deals* voor duurzame ontwikkeling dienen daarvoor tot inspiratie[25], als ook het Randstad Urgent programma waarin bestuurlijke boegbeelden verantwoordelijkheid namen voor de voortgang op concrete opgaven.

City Deals zijn publiek-private afspraken over samenwerking bij innovatieve oplossingen voor een concrete, stedelijke opgave. *City Deals* formuleren een aansprekende ambitie ten aanzien van een of meerdere grote maatschappelijke opgaven, organiseren agglomeratiekracht door samenwerking tussen steden en stedelijke regio's (zowel nationaal als grensoverschrijdend), nemen publiek-private samenwerking tussen bedrijfsleven, overheden, kennispartners en maatschappelijke initiatieven als uitgangspunt en zijn innovatief en gericht op doorbraken die ook internationaal aansprekend en uitventbaar zijn.

De toegevoegde waarde van *City Deals* ten opzichte van lopende beleidstrajecten is de impuls tot stedelijke transities door innovatiekracht, ondernemerschap, opschaling, maatschappelijke betrokkenheid en politiek-bestuurlijke haalbaarheid bijeen te brengen rond een concrete opgave. Steden en andere stakeholders zijn zelf leidend in het ontwikkelen van de *City Deal*. Het Rijk kan hierbij als partner optreden en faciliteren in het (tijdelijk) aanpassen van regelgeving om ruimte te maken voor innovatieve proeftuinen en regionaal maatwerk, het koppelen van bestaande financieringsstromen, het aanpassen van financieringsvoorwaarden, en middels nieuwe vormen van aanbesteden, innovatiegericht inkopen en het innemen van een rol als *launching customer*.

Er zijn talrijke aanknopingspunten voor mogelijke *City Deals* te vinden in de proposities zoals door steden aangedragen. In de komende periode zal worden besproken welke acties door de steden zelf kunnen worden opgepakt, welke punten worden opgenomen in lopende beleidstrajecten en welke voorstellen worden doorontwikkeld tot een *City Deal*. Tegelijkertijd is er ruimte voor nieuwe proposities; Agenda Stad is een rollende agenda.

Samenwerking en bestuurlijk maatwerk

Het kabinet wil de samenwerking met steden en andere stakeholders die is ontstaan in Agenda Stad voortzetten. Steden geven aan dat er behoefte

[25] Onder de noemer van een gezamenlijk ruimtelijk-economische ontwikkelingsstrategie (REOS) formuleert het Rijk samen met de Noordelijke en Zuidelijke Randstad en de Brainport Eindhoven acties voor de versterking van de internationale concurrentiepositie van dit gebied. Dit initiatief kan gezien worden als een voorloper van de City Deal aanpak.

is aan dialoog over de integrale opgaven voor de lange termijn[26]. De Minister van BZK zal in zijn hoedanigheid van coördinerend Minister voor decentrale overheden en Agenda Stad het gesprek met de steden en andere partijen hiertoe intensiveren.

Het kabinet wil daarnaast ook ruimte bieden voor bestuurlijke flexibiliteit en maatwerk bij de ontwikkelingen in stedelijke regio's, zoals in Eindhoven, Amsterdam, Utrecht, Zwolle, Arnhem-Nijmegen en Rotterdam-Den Haag. Bij het opzetten of verder uitbouwen van de samenwerking is het Ministerie van Binnenlandse Zaken en Koninkrijksrelaties desgewenst bereid om regio's te ondersteunen met analyses en werkateliers over de nieuwe opgaven op ruimtelijk-economisch terrein en de bijbehorende governance vraagstukken. Via deze weg kunnen ook nieuwe werkwijzen worden getest.

Innovatie en living labs

De Ministeries van IenM, EZ en BZK stimuleren innovaties voor de stedelijke uitdagingen via de Innovatie-estafette 2016 «Cities of the future» en de Challenge *Stad van de toekomst*. Bedrijven en maatschappelijke partijen met goede ideeën wordt een incubator-programma geboden en succesvolle innovaties krijgen een podium tijdens het Nederlandse voorzitterschap van de Europese Unie in de eerste helft van 2016. Daarnaast wordt de komende jaren geïnvesteerd in systematische kennisontwikkeling ten aanzien van de rol van steden in de economische ontwikkeling, waarbij co-creatie tussen kennisinstellingen, bedrijven en maatschappelijke partijen voorop staat[27].

De Ministeries van EZ, IenM en BZK zullen de samenwerking op de ontwikkeling van *smart cities* continueren, voortbouwend op initiatieven als het convenant *smarter cities*. Daarbij zal aandacht zijn voor thema's die steden in dit kader hebben opgeworpen. Dit gaat zowel om noodzakelijke randvoorwaarden als de ontwikkeling van digitale diensten, het standaardiseren en open stellen van data, en verbeteringen van data-infrastructuur, als ook om concrete «slimme» toepassingen.

Het Ministerie van Infrastructuur en Milieu zet, waar mogelijk in samenhang met reeds lopende trajecten in stedelijke regio's zoals Beter benutten, het Deltaprogramma of Slimme en gezonde stad, met maximaal vier koplopersteden *living labs* op. Het doel is om bijvoorbeeld in een specifieke wijk te experimenteren met innovatieve concepten op het gebied van mobiliteit, watermanagement, circulaire economie of leefbaarheid, en de consequenties daarvan voor de ruimtelijke inrichting en infrastructuur. Daarmee geeft de Minister van IenM tevens invulling aan de door de Kamer gevraagde Smart City Agenda (motie-Van Veldhoven c.s., TK 34.000 XII 38).

Kennisvalorisatie en ondernemerschap

Het Ministerie van OCW wil via de Nationale Wetenschapsagenda en de instelling van het Regionaal investeringsfonds mbo (publiek-private samenwerking in het middelbaar beroepsonderwijs) de stedelijke regio's

---

[26] G32 (2015): *Nederland Stedenland.*

[27] Dit gebeurt onder andere via de werkprogramma's van de planbureaus en het NWO-programma *Smart Urban Regions of the Future (SURF)*. Agenda Stad ondersteunt de kennisuitwisseling en het leren tussen steden in samenwerking met Platform31 en Pakhuis de Zwijger. Daarnaast zullen Europese programma's zo goed mogelijk worden benut, zoals URBACT, het European Innovation Partnership for Smart Cities and Communities, en JPI Urban Europe.

als aangrijpingspunt nemen voor het versterken van verbindingen tussen wetenschap, overheden, bedrijfsleven en maatschappelijke organisaties[28]. Ook de in ontwikkeling zijnde «Centres of Expertise» in het hbo kunnen een belangrijke rol spelen bij innovatie en de aansluiting tussen hbo en de arbeidsmarkt. Via *Start-up Delta* wordt onder andere met inzet van het Ministerie van EZ in een aantal stedelijke *hubs* ruimte gecreëerd voor startende ondernemers. Met deze initiatieven wordt richting gegeven aan de ontwikkeling van regionaal geclusterde specialisaties door steden en provincies.

Europa

Tijdens het EU voorzitterschap in de eerste helft van 2016 schenkt Nederland aandacht aan de stad en de ontwikkeling van de Europese Agenda Stad. Nederland is met de Commissie van mening dat het economische en maatschappelijke potentieel van Europese stedelijke gebieden beter kan en moet worden benut. De inzet van de Europese Agenda Stad is het terugdringen en verbeteren van Europese regelgeving die stedelijke ontwikkeling onnodig beperkt *(better regulation)*, betere toegankelijkheid en benutting van Europese fondsen en het delen van kennis en *best practices* over innovatieve oplossingen voor Europese stedelijke uitdagingen. Tijdens het voorzitterschap zal via de Innovatie-estafette ook een internationaal podium geboden worden aan Nederlandse stedelijke innovaties.

De nationale en Europese Agenda Stad liggen in elkaars verlengde. In toenemende mate zijn stedelijke vraagstukken grensoverschrijdend en onderling vergelijkbaar. De nationale Agenda Stad kan als voorbeeld dienen van innovatieve samenwerking voor andere lidstaten. Nederlandse steden kunnen ook leren van andere Europese steden over hoe zij omgaan met de grote maatschappelijke opgaven. Tegelijk kunnen in het kader van Agenda Stad gesignaleerde Europese regels die Nederlandse steden en stedelijke agglomeraties beperken in hun concurrentievermogen en innovatievermogen onderdeel worden van de Europese Agenda Stad en daarmee onderdeel worden van de dialoog gericht op better regulation.

Volgende tussenbalans

Aan het einde van dit jaar zullen de eerste resultaten van de werkwijze van Agenda Stad met *City Deals* worden gepresenteerd, waaronder de deals die op dat moment gesloten zijn. In het najaar van 2016 zullen de betrokken partijen samen de balans opmaken over de voortgang en de

[28] Ook de SER (2015) wijst in haar conceptadvies *SER-agenda voor de stad* op het belang van regionaal maatwerk voor aansluiting tussen onderwijs en arbeidsmarkt.

werkwijze. De resultaten van Agenda Stad zullen ook een bouwsteen vormen voor andere beleidstrajecten, bijvoorbeeld voor de in 2018 uit te brengen Nationale Omgevingsvisie.

De Minister van Binnenlandse Zaken en Koninkrijksrelaties,
R.H.A. Plasterk

De Minister van Economische Zaken,
H.G.J. Kamp

De Minister van Infrastructuur en Milieu,
M.H. Schultz van Haegen

De Staatssecretaris van Infrastructuur en Milieu,
W.J. Mansveld